

Ks. Adam DYNAK

STATUS I MISJA JEZUSA: «SYNA ADAMA, SYNA BOŻEGO» FENOMEN I TEOLOGICZNE ZNACZENIE GENEALOGII ŁK 3,23-38

Treść: 1. Zagadnienia krytyki literackiej; 2. Powstanie perykopy; 3. Struktura genealogii (Łk 3,23-38); 4. Teologia genealogii Łk 3,23-38; 5. Teologia genealogii Łk 3,23-38.

Słowa kluczowe: uniwersalizm zbawienia; drugi/nowy Adam, Jezus Chrystus, Nowy Testament.

Keywords: universalism of salvation; second/new Adam, Jesus Christ, New Testament.

Rozpoczynając lekturę Ewangelii według Łukasza, już na samym początku napotyka się informację, że autor dzieła *postanowił zbadać dokładnie wszystko od początku i po kolei opisać* (Łk 1,3). Istotnie, żaden z Ewangelistów nie poświęcił tyle uwagi tzw. *Ewangelii Dzieciństwa Jezusa*. Mateusz podjął – co prawda – ten temat, ale w znacznie mniejszym zakresie. Postępując dalej w lekturze Trzeciej Ewangelii dochodzi się do wniosku, że autor pisząc o początku, cofał się myślą o wiele dalej niż narodzenie i pierwsze lata życia Zbawiciela. Chodzi o *genealogię Jezusa* (Łk 3,23-38) poprowadzoną w porządku wstępującym od Osoby Jezusa aż do Adama – pierwszego człowieka, a w rezultacie do samego Boga – Stworzyciela. W tym względzie Łukasza pozostaje całkowicie oryginalny. Jest to jedyna w Biblii genealogia, która kończy się na Osobie Boga. Co prawda, Mateusz także zadał sobie trud ustalenia przodków Jezusa (Mt 1,1-17), ale zredagowany przez niego rodowód sięga tylko Abrahama.

Rodowody posiadały bardzo ważne znaczenie w starożytnym świecie, zarówno rzymskim, jak i greckim, co jest dobrze poświadczone w literaturze. Ich celem było zazwyczaj wykazać pochodzenie danej postaci od niezwykłych, doskonałych przodków¹. Genealogia biblijna, jedyny w swoim rodzaju gatunek literacki, dosyć często występuje na kartach Starego Testamentu, spełniając ważne funkcje społeczne, polityczne, reprezentatywne, ale także i teologiczne. Widać to bardzo wyraźnie chociażby w kontekście powrotu repatriantów izraelskich z niewoli babilońskiej. W Nowym Testamencie natomiast, genealogie wydają się być czymś osobliwym, wyjątkowym czy wręcz niepożądanym w myśl nauki Pierwszego Listu do Tymoteusza, którego autor zakazuje *zajmować się baśniami i niekończącymi się rodowodami. Prowadzą one raczej do sporów, niż służą zbawczemu dziełu Boga* (1 Tm 1,4; por Tt 3,9). Enig-

¹ L.T. JOHNSON, *The Gospel of Luke*, (SPS 3), red. D.J. Harrington, Minnesota 1991, 72; por. W. ECKEY, *Das Lukasevangelium. Unter Berücksichtigung seiner Parallelen*, t. 1, Neukircher 2004, 205; H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, Göttingen 2006, 172. Bogaty materiał na temat funkcji genealogii w starożytnej literaturze grecko-rzymskiej można znaleźć w: Ch. G. MÜLLER, "Ungefähr 30: Anmerkungen zur Altersangabe Jesu im Lukasevangelium (Lk 3.23)", NTS 49(2003), nr 4495-499.

matyczną wydaje się również lokalizacja genealogii w Ewangelii Łukasza. Znaki zapytania powiększają się także o kwestię różnic - i to dosyć istotnych - pomiędzy tą genealogią, a rodowodem podanym przez Mateusza (Mt 1,1-17). Wreszcie, pytanie może najważniejsze: jaka teologia kryje się w tak zredagowanym rodowodzie Zbawiciela świata? Wszystkie te zagadnienia zachęcają do bardziej uważnej lektury genealogii Jezusa (Łk 3,23-38), na pierwszy rzut oka zniechęcającej ilością, w większości nieznanymi, trudnymi do wymówienia i jeszcze bardziej do zapamiętania imion. Niniejsze studium jest próbą zgłębienia treści kryjących się w historii legalnego pochodzenia Jezusa Chrystusa.

1. Zagadnienia krytyki literackiej

Punktem wyjścia dla analizy będzie zwrócenia uwagi na różnorodność wariantów w obrębie krytyki tekstu odnośnie do niektórych imion występujących w tym rodowodzie. *Genealogia Jezusa* (Łk 3,23-38) w tej postaci, w jakiej ją obecnie posiadamy w większości edycji Biblii zawiera w sumie siedemdziesiąt siedem imion będących reprezentantami tej samej liczby pokoleń. Imię Boga (Łk 3,38) występuje jako siedemdziesiąte ósme. Taką liczbę zawiera krytyczne wydanie tekstu greckiego². Niektóre z łacińskich manuskryptów, do których należy także *Vulgata*, jak również syryjska *Peszitta*, zawierają siedemdziesiąt sześć imion. Są także takie, w których występują czterdzieści dwa imiona³.

Pośród imion występujących w *genealogii Jezusa* (Łk 3,23-38) – idąc od początku - pierwszym zwracającym na siebie uwagę jest Ὦησα (Łk 3,27). Można spotkać opinie, iż Ὦησα może być transliteracją aramejskiego *książę*. Tytuł ten odnosiłby się wtedy do, występującej bezpośrednio po tym terminie, osoby *Zorobabela* (por. Ezd 1,8)⁴. Jednak najwięcej wątpliwości w greckiej wersji tekstu wzbudza część rodowodu od *Jessego* do *Abrahama* (Łk 3,32-34), oraz przedział od *Terego* do *Adama* (Łk 3,34-38). Posłużenie się jako materiałem źródłowym tekstem hebrajskim Starego Testamentu w przedziale od *Jessego* do *Abrahama* (Łk 3,32-34) i nagle korzystanie z LXX w części Łk 3,34-38 nasuwa podejrzenie, że taki zabieg może być dziełem któregoś z późniejszych redaktorów usiłujących wyprowadzić ród *Dawida* od *Adama*⁵. Ponadto, krytycy przyjmują jako powtórzenie kopisty imiona Μαθηατ i Λευι w Łk 3,24, które występują ponownie w Łk 3,29. Również imię Αδμιν może być powtórzeniem występującego bezpośrednio przed nim, imienia Ἀρνι (Łk 3,33). W takim przypadku, wersja pierwotna tekstu genealogii nie zawierałaby imienia Αδμιν⁶. Istnieje także prawdopodobieństwo, że imiona Ἀδμιν του Ἀρνι zostały wstawione w miejsce imiona Ἀραυ (LXX). Przema-

² *Novum Testamentum Graece*, red. E.E. Nestle, B.K. Aland, Stuttgart 2001²⁷.

³ B.M. METZGER, "Genealogie. Nowy Testament", w: *Słownik Wiedzy Biblijnej*, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 1997, 194; por. L.T. JOHNSON, *dz. cyt.*, 71.

⁴ J. NOLLAND, *Luke (1,1-9,20)*, (WBC 35a), Dallas 1989, (wersja CD)

⁵ H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, (HThKNT), Freiburg 1969, 202-203.

⁶ B.H. THROSKMORTON, "Genealogy (Christ)", w: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, (red. G.A. Buttrick), t. 2, Nashville-New York 1962, 365-366.

wiałby za tym fakt, że obydwóch tych imion nie ma ani w 1 Krn 2,9-10, ani też w rodowodzie Dawida w *Księdze Rut* (Rt 4,19) występuje tam natomiast imię ᾿Αραμ jako ojciec *Aminadaba* (LXX). W tekście hebrajskim posiada ono formę *Ram*⁷. Obydwa fragmenty Starego Testamentu (LXX) stanowią najprawdopodobniej źródło, z którego korzystał Łukasz przy redagowaniu rodowodu. Będzie jeszcze o tym mowa.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku imienia Σαλὰ (Łk 3,32). W wielu rękopisach w jego miejsce występuje Σαλμὼν (A D L Θ Ψ 0102), jak to ma również miejsce u Mateusza (Mt 1,4)⁸. Wątpliwości krytyki wzbudza też imię Καϊνὰμ (Łk 3,36), który w niektórych kodeksach figuruje jako Καϊναν (A Θ Ψ 0102 D B L). Taką formę zawiera także LXX. Imienia tego nie ma w tekście hebrajskim Księgi Rodzaju. W TM *Szelach* jest synem *Arpachszada* (Rdz 11,12), natomiast według LXX *Sala* jest synem *Kainama* (Rdz 11,12-13), którego należałoby identyfikować z *Kaanamem*, synem *Chama* (1 Krn 1,8). Należy w tym miejscu zauważyć, że wersja *Septuaginty* odnośnie do imienia Καϊναν (Rdz 11,12-13) nie jest zgodna z listą imion zamieszczoną w 1 Krn 1,1-27, zarówno według TM, jak i według LXX⁹. Być może, że któryś z kopistów znając wersję LXX, posłużył się tym tekstem i umieścił imię Καϊνὰμ w rodowodzie Jezusa, chociaż wtedy nie wyjaśnionym pozostaje, skąd wzięła się forma Καϊνὰμ.

2. Powstanie perykopy

Jedno z ważniejszych pytań odnośnie do *genealogii Jezusa* (Łk 3,23-38) dotyczy źródeł z jakich korzystał Ewangelista konstruując listę ziemskich przodków Jezusa. Czy Łukasz wykorzystał istniejące już w tradycji drzewo genealogiczne Jezusa, stosując jedynie pewne modyfikacje i przestawienia, czy też zebrał potrzebny materiał i sam stworzył aktualną genealogię? Pytanie to okazuje się jeszcze bardziej zasadne przy porównaniu tej genealogii z rodowodem podanym przez Mateusza (Mt 1,1-17). Jedynie w części od *Dawida* do *Abrahama* obydwie listy są podobne do siebie i to jeszcze przy uwzględnieniu poprawki co do imienia ᾿Αδμὴν (Łk 3,33), którego nie ma u Mateusza i trzech kobiet, które z kolei występują w rodowodzie podanym przez Mateusza (Mt 1,3,5), a nie ma ich w redakcji Łukaszowej. W części od Jezusa do *Dawida* (Mt 1,6-16; Łk 3,23-31) jedynie imiona: *Jezus*, *Józef*, *Zorobabel*, *Salatiel* i *Dawid* są paralelne. Ponadto, Łukasz zawarł w tej części czterdzieści dwa imiona, podczas gdy Mateusz tylko dwadzieścia osiem. Części od *Abrahama* do *Adama* (Łk 3,34-38) Mateusz wogóle nie posiada.

Proponowane na przestrzeni historii chrześcijaństwa teorie usiłujące wytłumaczyć różnicę między genealogiami metodą ich synchronizacji opierają się raczej na domysłach i założeniach nie znajdujących poparcia dla siebie w tekście. Dotyczy to zarówno - ciągle jeszcze popularnej - teorii Juliana Afrykańskiego (III w.) zakładającej *prawo lewiratu* dla wytłumaczenia różnicy co do ojca Józefa jak i teorii Anniusa z Viterbo, który próbuje przekonać, że Mateusz podał przodków Józefa, natomiast Łukasz przod-

⁷ A. KOWALCZYK, "Genealogie Jezusa w Ewangeliach", *Studia Gdańskie* 10(1995), 116.

⁸ B.H. Кузнецова, *Евангелие от Луки. Комментарий*, Москва 2004, 97.

⁹ A. KOWALCZYK, *art. cyt.*, 117.

ków Maryi. Pierwsza teoria to jedynie domysł, natomiast przeciw drugiej wyraźnie przeczy sam tekst perykopy, z którego wynika jednoznacznie, że Ewangelista klarownie łączy pochodzenie Jezusa z linią Dawida poprzez Józefa (Łk 1,27; 2,4). O Maryi nie ma tutaj ani słowa. Ponadto, nie spotyka się w Biblii żeńskich linii pochodzenia¹⁰. Różnice te pokazują, że dwaj Ewangelisci byli niezależni od siebie przy redagowaniu *genealogii Jezusa*. Każdy z nich korzystał z własnych, do końca nieznanych nam źródeł informacji¹¹.

Przy wszelkich próbach porównywania ze sobą obydwóch genealogii nie należy zapominać, że nie tyle informacje historyczne co przede wszystkim określone cele teologiczne motywowały ich redaktorów. Dla Mateusza ważnym było wyakcentować, że Jezus Chrystus jest potomkiem Dawida i dziedzicem obietnicy danej Abrahamowi, natomiast Łukasz pokazuje Jezusa w kontekście linii ludzkiej doprowadzonej aż do Boga¹². Takie wyjaśnienie założeń teologicznych obydwóch Ewangelistów wydaje się być bardziej przekonujące, niż spotykana niekiedy teoria, iż Mateusz akcentuje królewskie pochodzenie Jezusa, podczas gdy Łukasz podaje Jego pochodzenie kapłańskie¹³. Inna, podobna do tej teoria głosi, że najprawdopodobniej Mateusz przekazuje linię królewską potomków Dawida, natomiast Łukasz linię rzeczywistych potomków Józefa, chociaż też od Dawida¹⁴. W ostateczności jednak, w obydwóch przypadkach chodziło o wykazanie, że w Osobie Jezusa z Nazaretu wypełniły się oczekiwania mesjańskie Izraela¹⁵. Bardziej szczegółowa analiza założeń teologicznych Łukasza w zredagowanej przez niego genealogii zostanie jeszcze podjęta w dalszej części. W tym miejscu natomiast należy stwierdzić, że informacje, którymi posiłkował się Mateusz w zredagowanym przez siebie rodowodzie pozostają bez większego znaczenia dla badań nad *genealogią Jezusa* u Łukasza. Trzeci Ewangelista korzystał z własnych, przez siebie zebranych i wyselekcjonowanych źródeł, pochodzących z wielu różnych tradycji, których wartość historyczna jest znacznie osłabiona na korzyść założeń teologicznych¹⁶.

Wydaje się czymś niemal pewnym, że zwrot: Ἀδὰμ τοῦ θεοῦ (Łk 3,38) pochodzi bezpośrednio od Łukasza. Świadczą o tym założenia teologiczne Ewangelisty realizowane nie tylko w tej perykopie, ale w całej Ewangelii ze szczególnym uwzględnieniem *Ewangelii Dzieciństwa* (Łk 1,32.35; 2,49), a także sceny Chrztu, stanowiącej najbliższy kontekst poprzedzający dla *genealogii Jezusa*: *Ty jesteś moim Synem umi-*

¹⁰ L. MORRIS, *Luke*, (TNTC 3), Michigan 1995³, 110; por. L.T. JOHNSON, *dz. cyt.*, 72.

¹¹ H. KLEIN, *dz. cyt.*, 173; por. R. Bartnicki, *Przesłanie Ewangelii*, Warszawa 1996, 22; G. Vigni, *Ewangelie i Dzieje Apostolskie*, Lublin 2000, 284; F. Gryglewicz, *Słowo Ciałem się stało. Pochodzenie Jezusa Chrystusa w Nowym Testamencie*, Lublin 1976, 145.

¹² *Rodowód*, w: *Leksykon Biblijny*, red. F. Rienecker, G. Maier, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 2001, 694.

¹³ W. BARCLAY, *The Gospel of Luke*, Edinburgh 2001³, 49.

¹⁴ A. POPOWICZ, "Jesus and Abraham in the Context of Luke's Genealogy (Luke 3:23-38)", *Antonianum* 82(2007), 41.

¹⁵ A.J. HULTGREN, *Genealogia*, w: *Encyklopedia Biblijna*, red. P.J. Achtemeier, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 1999, 328.

¹⁶ W. BAIRD, "The Gospel According to Luke", w: *The Interpreter's One-volume Commentary on the Bible*, red. C.M. Laymon, New York 1971, 679.

łowanym (Łk 3,22)¹⁷. Pewna część źródeł dla informacji wykorzystanych przez Łukasza pochodzi ze Starego Testamentu. Fragment *genealogii Jezusa od Abrahama do Adama* (Łk 3,34-38) pochodzi z *Księgi Rodzaju*, ale w tłumaczeniu LXX. Świadczy o tym występowanie imienia Καϊνὰμ (Łk 3,37), którego brak w tekście hebrajskim, zarówno w *genealogii Setytów* (Rdz 5,1-32), jak i wśród potomków Sema (Rdz 11,10-32). Καϊνὰμ nie występuje także w tekście hebrajskim jako ostatni z synów Sema (Rdz 10,22,24), podczas gdy LXX umieszcza go w tym miejscu¹⁸. Na ten temat była już wcześniej mowa. Można jednak spotkać się z opinią, która całkowicie wyklucza LXX jako materiał źródłowy dla tej części *genealogii Jezusa*, obstając przy tekście hebrajskim *Księgi Rodzaju*¹⁹.

Najprawdopodobniej imiona od *Abrahama do Sema* (Łk 3,34-36) zaczerpnął Łukasz z *genealogii Setytów* (Rdz 5,3-32) z tzw. *Księgi potomków Adama*. Na *genealogię Setytów* wskazuje zamieszczenie imienia Νῶε (Łk 3,36), ponieważ w *genealogii Kainitów* (Rdz 4,18-22) *Noe* wogóle nie jest wzmiankowany wśród potomstwa Lameka. Na uwagę w tym miejscu zasługuje dodatkowo fakt, że *Noe* figuruje na początku księgi zwanej *Apokryfem początku* znalezionej w Qumran (Q1). Oczywiście, nie ma dowodów na to, że Łukasz korzystał z tego apokryfu, niemniej jednak nie można również do końca wykluczyć, że zetknął się z jego treścią²⁰.

Część *genealogii od Arfaksada do Abrahama* (Łk 3,34-36) wydaje się również pochodzić z *Księgi Rodzaju* (Rdz 11,10-26). Niektóre z tych imion można także odnaleźć w *Pierwszej Księdze Kronik* (1 Krn 1,24-27). Zagadnienie *Księgi Kronik* jako materiału źródłowego dla powstania *genealogii Jezusa* pozostaje jednak dosyć problematyczne. Otóż, *Księgi Kronik* zostały włączone do Kanonu w Palestynie dopiero w I w. po Chrystusie, jakkolwiek ich kompozycja i używanie są o wiele wcześniejsze. Powstaje zatem pytanie: czy Łukasz mógł znać te Księgi? Występowanie niektórych imion w takiej formie jak ma to miejsce u Kronikarza świadczyłoby raczej za tym, że Łukasz korzystał z tego źródła przy redagowaniu *genealogii Jezusa*²¹.

W części od *Abrahama do Dawida* (Łk 3,31-34), najbardziej zbliżonej do wersji rodowodu Jezusa u Mateusza (Mt 1,2-6), Ewangelista najprawdopodobniej korzystał z *Księgi Rut* (Rt 4,18-22) i częściowo z *Księgi Kronik* (1 Krn 1,34; 2,15). Warto jednak zwrócić uwagę na to, że według Rt 4,19, ojcem *Aminadaba* był *Ram*, a nie *Admin* (Łk 3,33)²². Informacje odnośnie do *Natana, syna Dawida* (Łk 3,31) Łukasz mógł czerpać z *Księgi Samuela* (2 Sm 5,14), ze wspomianej już *Księgi Kronik* (1 Krn 3,5; 14,4),

¹⁷ J.A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-X. Introduction, Translation and Notes* (AB 28), New York 1981, 491; por. L.T. JOHNSON, *dz. cyt.*, 70; W. ECKEY, *dz. cyt.*, 203.

¹⁸ G.J. STEYN, "The Occurrence of "Kainam" in Luke's Genealogy: Evidence of Septuagint Influence?", *ETHL* 65(1989) nr 4, 409-410; por. M.E. BOISMARD, *Commentaire* (Synopse des quatre Évangiles en français), red. M.-E. Boismard, P. Benoit, t. 2, Paris 1972, 84.

¹⁹ A. JANKOWSKI, *Genealogia Chrystusa*, w: *Podręczna Encyklopedia Biblijna*, t. 1, red. E. Dąbrowski, Poznań-Warszawa 1959, 413.

²⁰ J.A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-X*, *dz. cyt.*, 491; por. B.H. THROSKMORTON, *art. cyt.*, 366.

²¹ J.A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-X*, *dz. cyt.*, 501.

²² В.И. Кузнецова, *dz. cyt.*, 102.

jak również z *Księgi Zachariasza* (Za 12,12)²³. Ponadto, jeśli zgodzić się z opinią niektórych egzegetów, iż Ewangelista świadomie poprowadził rodowód Jezusa przez *Natana*, by ominąć proroctwo głoszące upadek królewskiej linii Salomona (Jr 22,28-30; 36,30-31), to musiał także poszukiwać informacji u proroków²⁴. Inna próba wyjaśnienia obecności w rodowodzie *Natana* zamiast Salomona, to zwrócenie uwagi na prawdę, iż zapowiedź zbawienia spełniła się na potomku z rodziny/domu Dawida, a nie z dynastii Dawidowej, która utraciła już swoje znaczenie w historii zbawienia. Eksponowanie domu Dawida poprzez *Natana* ma dodatkowo potwierdzenie w Za 12,12²⁵.

W pozostałej części listy rodowodowej jedynie co do *Zorobabela* i *Salatiela* można snuć hipotezy z jakiego źródła Łukasz czerpał informacje. Odnośnie do *Salatiela*, istnieje przypuszczenie, że Ewangelista posługiwał się LXX, gdyż użyta przez niego forma tego imienia odpowiada występującej w tłumaczeniu *Siedemdziesiąciu*²⁶. W przypadku *Zorobabela*, Łukasz – podobnie jak Mateusz – mógł posiłkować się *Księgą Kronik* (1 Krn 3,17-19). Jest to ostatnia postać znana ze źródeł starotestamentalnych²⁷. Odnośnie do tych dwóch postaci trzeba jednak zauważyć, że według 1 Krn 3,19 ojcem *Zorobabela* był *Pedaia*, a nie *Salatiel*, jak to ma miejsce w *genealogii Jezusa* (Łk 3,27), natomiast *Salatiel* był synem *Iekonia* (1 Krn 3,17, por. Mt 1,12), a nie *Neriego* (Łk 3,27)²⁸. N uwagę zasługuje również to, że zarówno *Zorobabel* jak i *Salatiel* według 1 Krn 3,17.19 byli potomkami *Dawida*, ale poprzez *Salomona* a nie *Natana* jak to ma miejsce w *genealogii Jezusa* Łk 3,31²⁹.

Pozostałe postacie z tej części rodowodu nie posiadają swojej paraleli ani w genealogii u Mateusza, ani w Starym Testamencie, ani też w literaturze pozabiblijnej³⁰.

Informacje o nich Łukasz najwyraźniej posiadał ze zbiorów prywatnych, których wtedy nie brakowało w Izraelu, a do których przywiązywano nie mniejszą wagę niż do zbiorów oficjalnych. W związku z tym, że dla Semitów rodowody posiadały ważne znaczenie, zapobiegliwie je zbierano i pieczołowicie przechowywano. Dotyczyło to w szczególności rejestrów rodowych rodzin kapłańskich, a jeszcze w wyższym stopniu potomków rodu Dawida, gdyż świadomość mesjańska u Żydów była nieustannie żywa³¹. Także po tym, jak Herod Wielki, sam nie mający pochodzenia żydowskiego, nakazał spalić wszystkie listy rodowodów znajdujące się w świątyni, Izraelici z jesz-

²³ F. GRYGLEWICZ, *Słowo Ciałem się stało*, 142.

²⁴ M. WOLTER, *Das Lukasevangelium*, (HNT 5), Tübingen 2008, 175; por. J.A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-X*, dz. cyt., 501; H. SCHÜRMAN, dz. cyt., 201; J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, Leipzig 1983, 109; "Rodowód", w: *Leksykon Biblijny*, dz. cyt., 695; W. ECKEY, dz. cyt., 204.

²⁵ J. NOLLAND, *Luke (1,1-9,20)*, dz. cyt. (wersja CD); por. R. BARTNICKI, dz. cyt., 26. Cały artykuł poświęcił temu tematowi D. Böhrer, *Jesus als Davidsohn bei Lukas und Micha*, Bb 79(1998) nr 4, 532-538.

²⁶ J.A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I-X*, dz. cyt., 500.

²⁷ R. BARTNICKI, dz. cyt., 23.

²⁸ G. VIGINI, dz. cyt., 284.

²⁹ L.T. JOHNSON, dz. cyt., 70.

³⁰ M.E. BOISMARD, dz. cyt., 84.

³¹ H. SCHÜRMAN, dz. cyt., 202; por. A.J. HULTGREN, art. cyt., 328; F. GRYGLEWICZ, *Słowo Ciałem się stało*, 142; A. KOWALCZYK, art. cyt., 113.

cze większą troską chronili dokumenty potwierdzające ich pochodzenie³². Także występowanie w tej części listy takich imion jak *Lewi* czy *Matatiasz* – co jest czymś osobliwym dla linii potomków Dawida - rodzi przypuszczenie, że Ewangelista mógł korzystać ze źródeł lewickich³³. Biorąc pod uwagę fakt, że w całej genealogii – za wyjątkiem *Dawida* – nie występuje ani jeden z królów judzkich, wolno zakładać, że ta część rodowodu może pochodzić z jakiegoś źródła królestwa północnego³⁴. *Genealogia Jezusa* poprzez swoją lokalizację w Ewangelii Łukasza znajduje analogię w *genealogii Mojżesza* (i Aarona), (Wj 6,14-26), która również została podana po narodzinach, dzieciństwie, młodości i powołaniu przez Boga (Wj 2,1-6,13)³⁵, co także mogło stanowić pewną inspirację dla Ewangelisty szukającego materiału dla zamierzonego przedsięwzięcia.

3. Struktura genealogii (Łk 3,23-38).

Jak była już o tym mowa, genealogie biblijne stanowią wyjątkowy rodzaj literatury. O tej wyjątkowości decyduje między innymi bardzo często misteryjnie zaplanowana schematyczność mająca na celu przekazanie założeń teologicznych niejednokrotnie kosztem wierności historycznej. *Genealogia Jezusa* w redakcji Łukasza nie stanowi wyjątku w tym względzie. Rodowód ten przedstawiony jest w porządku wstępującym, inaczej mówiąc w porządku wstecznym, w odróżnieniu od genealogii przekazanej przez Mateusza. Jest to rzadki, ale też nie jedyny przypadek w Biblii (por. 1 Krn 6,35-38). Genealogie w porządku wstępującym były czymś bardziej znamienym dla kultury grecko-rzymskiej³⁶. *Genealogia Jezusa* w Ewangelii Łukasza zawiera siedemdziesiąt siedem imion będących reprezentantami takiej samej liczby pokoleń. Osoba Boga występuje jako siedemdziesiąta ósma. Liczba *siedemdziesiąt siedem* odgrywa w tym przypadku rolę symboliczną. Stanowi ona bowiem iloczyn liczb *siedem* i *jedenaste*, gdzie *jedenaste* oznacza ilość okresów w historii świata przed narodzeniem Jezusa. Jezusowi przypada misja zainicjować dwunasty okres, czas ostatecznego zbawienia³⁷. Zamiarem Ewangelisty było także pokazać, że liczba *siedemdziesiąt siedem*, będąca dla Izraelitów świętą, wskazuje na Boga, Pana całej historii, wszystkich jedenastu okresów³⁸.

Oprócz przedstawionego schematu, w *genealogii Jezusa* (Łk 3,23-38) dostrzega się także niezwykle symetryczny podział historii od *Adama* do *Jezusa* na cztery okresy. Pierwszy z nich to czasy od *Jezusa* do niewoli babilońskiej, czyli do osoby *Zorobabela*

³² A. POPOWIĆ, *art. cyt.*, 40; por. В.И. Кузнецова, *dz. cyt.*, 97.

³³ R.E. BROWN, "Genealogy (Christ)", w: *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Supplementary Volume*, red. K. Crim, Nashville-New York 1976, 354.

³⁴ R. BARTNICKI, *dz. cyt.*, 25; por. M. WOLTER, *dz. cyt.*, 176.

³⁵ W. ECKEY, *dz. cyt.*, 203.

³⁶ C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 2000, 131.

³⁷ H. KLEIN, *dz. cyt.*, 173; por. F. GRYGLEWICZ, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginatu – komentarz*, (PŚNT III/3), Poznań – Warszawa 1974, 126; W. ECKEY, *dz. cyt.*, 205; J. SZLAGA, "Genealogie biblijne", w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, 942; W. BAIRD, *dz. cyt.*, 679.

³⁸ R.J. KARRIS, "Ewangelia według św. Łukasza", w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa 2001, 1053.

(Łk 3,23-27), liczący dwadzieścia jeden pokoleń. Drugi okres to czasy od niewoli babilońskiej (Salatiel) do *Natana, syna Dawida* (Łk 3,27-31), również dwadzieścia jeden pokoleń. Okres trzeci sytuuje się między królem *Dawidem* i patriarchą *Abrahamem* (Łk 3,32-34). W tym przypadku jest to czternaście pokoleń. I wreszcie okres czwarty pomiędzy *Tarym* i Osobą Boga (Łk 3,34-38) liczący dwadzieścia jeden pokoleń. Nie trudno od razu dostrzec, że na stykach poszczególnych etapów znajdują się ważne dla historii Starego Testamentu osobistości: *Zorobabel, Dawid, Abraham*³⁹, na początku zaś i na końcu znajduje się Jezus - Syn Boży i Jego Ojciec – Bóg. Wolno przypuszczać, że oprócz innych celów teologicznych, Osoba Boga na końcu listy potrzebna była Ewangelicście dla skompletowania trzech siedmiorzędów od początku historii do *Abrahama*, a ściślej mówiąc do *Tarego*, jeśli *Abraham* miałby rozpoczynać następny okres historii⁴⁰. Pokazuje to wkład redakcyjny Łukasza w powstanie genealogii.

Pytania wzbudza okres od *Abrahama* do *Dawida* (Łk 3,31-34) – czternaście pokoleń, czyli dwa siedmiorzędy. Dlaczego Łukasz złamał symetrię rezygnując z trzech siedmiorzędów? Najprawdopodobniej zaważyła tutaj postać króla *Dawida*, ściślej mówiąc, jego imię. *Dawid* bowiem – podobnie jak ma to miejsce u Mateusza – jest bardzo ważną postacią w rodowodzie z którego będzie wywodził się Zbawiciel. W związku z tym Łukasz kreśląc ten etap starotestamentalnej historii najprawdopodobniej zasugerował się budową imienia *Dawid*, które jest zsumowaną wartością liczbową spółgłosek D, W, D ($4 + 6 + 4 = 14$). Tym sposobem etap od *Abrahama* do *Dawida* liczy czternaście pokoleń, czyli dwa siedmiorzędy stanowiące jednocześnie podwojenie świętej liczby *siedem*⁴¹.

Na osobną uwagę zasługuje fakt, że *Dawid* przedstawiony jest w taki sposób, że od Jezusa wstępując w górę rodowodu, reprezentuje czterdzieste drugie pokolenie – sześć razy siedem – podczas gdy Bóg występuje na miejscu siedemdziesiątym siódmym, czyli na miejscu w pełni doskonałym. Nadto, liczba *sześć* występująca tutaj w roli mnożnika ma za zadanie pokazać, że *Dawid* to tylko połowa tego, co będzie posiadał Jezus inicjator dwunastego, eschatologicznego okresu⁴².

Wydaje się dosyć prawdopodobnym to, że Łukasz w sztuczny sposób zamieścił w genealogii dwa razy imię *Józef*, nie licząc *Józefa*, domniemanego ojca Jezusa (Łk 3, 24.30), oraz imię *Jezus* (Łk 3,29), prócz Osoby Jezusa Chrystusa. Znajdują się oni kolejno: *Józef syn Jony* na końcu szóstej siódemki, *Józef syn Matatiasza* na końcu dziesiątego siedmiorzędu, *Jezus syn Eliezera* na końcu siódmego siedmiorzędu. Tym sposobem imiona *Jezus* i *Józef*, imiona znaczące dla tego rodowodu, znalazły się w punktach któregoś z kolei zwielokrotnienia liczby *siedem*. Na uwagę zasługuje w tym miejscu fakt, że na pozycji czterdziestej dziewiątej, zstępując po szczeblach genealogii, Łukasz umieścił *Jezusa syna Eliezera*. Tym samym imię *Tego*, którego w pierwszym rzędzie dotyczy genealogia, znalazło się w miejscu, gdzie święta liczba *siedem* zwielokrotniła się przez samą siebie.

³⁹ J.M. SASSON, "Generation, Seventh", w: *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Supplementary Volume*, dz. cyt., 355; por. B.H. THROCKMORTON, art. cyt., 366; B.M. METZGER, art. cyt., 194.

⁴⁰ H. SCHÜRMAN, dz. cyt., 203.

⁴¹ A. JANKOWSKI, art. cyt., 414; por. F. GRYGLEWICZ, *Ewangelia według Św. Łukasza*, dz. cyt., 137.

⁴² R.J. KARRIS, dz. cyt., 1053.

W studiach nad *genealogią Jezusa* (Łk 3,23-38) – oprócz wspomnianej wyżej struktury perykopy – spotkać można również dosyć ciekawą teorię, że zarówno podział na siedmiorzędy jak i na cztery części *genealogii Jezusa* nie odzwierciedla w pełni intencji redaktora. Bardziej chodziłoby w tym przypadku o wydzielenie dwóch paralelnych części, zawierających w sobie wydarzenie-kataklyzm, ważnych dla narodu Izraela, a nawet dla dziejów ludzkości. W pierwszej części od *Jezusa* do *Dawida* chodziłoby o znajdującą się w centrum niewolę babilońską (dwa razy po dwadzieścia jeden pokoleń), w drugiej części od *Abrahama* do *Adama* byłby to – również znajdujący się w centrum – potop (dwa razy po dziesięć pokoleń). Takim zabiegiem redakcyjnym Łukasz jeszcze bardziej włączyłby *genealogię Jezusa* w historię wszystkich narodów⁴³. Teoria ta, choć z pewnością interesująca, wydaje się być jednak nieco naciągana i przez to sztuczna. Parallele części w historii ludzkości, na które zwraca ona uwagę nie są symetryczne. Niewiadomo, jaką rolę w tym przypadku pełnią liczby *dwadzieścia jeden* i *dziesięć* i jaka jest relacja między nimi. Przede wszystkim zaś zostaje pominięta milczeniem – z niewiadomych powodów - część genealogii od *Dawida* do *Abrahama*.

4. Teologia genealogii Łk 3,23-38.

Struktura *genealogii Jezusa* (Łk 3,23-38) pokazuje jednoznacznie, że Łukasz kierował się określonymi założeniami teologicznymi przy redagowaniu tej perykopy. Prześlaniem wynikającym z genealogii niejako *implicite*, wpisującym się w kontekst całego *Dzieła Łukasowego* (Łk-Dz) jest uniwersalizm zbawienia. Stąd też genealogia ta nie mogła zakończyć się na *Abrahamie*, jak ma to miejsce u Mateusza, bo to godziłoby w zamierzoną teologię uniwersalizmu *Ewangelii Łukasza*. Doprowadzenie rodowodu do *Adama* i nazwanie go *synem Bożym* daje do zrozumienia, że Jezus jest spokrewniony z całą ludzkością i przyszedł przywrócić jej utracone synostwo Boże. Zarówno Żydzi jak i poganie zostali powołani do szczególnej relacji z Bogiem przez pośrednictwo Jezusa Chrystusa, przy czym ci pierwsi pełnią w tym przypadku rolę środka, dzięki któremu Bóg wprowadził na świat Zbawiciela ludzkości. Komentatorzy dostrzegają w tym miejscu aluzję do tzw. *mowy na Areopagu*, szczególnie zaś do wypowiedzi: *Jesteśmy Jego potomstwem*, będącej cytatem pogańskiego poety Aratrosa⁴⁴ w ustach Pawła (Dz 17,28). Stwierdzenie to miałyby wskazywać na cały rodzaj ludzki będący zagubionymi dziećmi Boga. Teraz pojawia się dla nich szansa powrotu. Ich czas jest jednak ograniczony końcem historii, którego początek wyznacza przyjście Jezusa⁴⁵. Ewangelista nie stwierdza przez to, że wszyscy ludzie będą zbawieni, a jedynie podkreśla prawdę, iż z woli Bożej zbawienie zostało przyniesione w równy sposób wszystkim ludziom⁴⁶.

Oddzielne, chociaż podobne treści teologiczne wynikają z kontekstu bliższego perykopy, zarówno poprzedzającego – *chrzest Jezusa* (Łk 3,21-22) jak i następującego –

⁴³ A. KOWALCZYK, *art. cyt.*, 118.

⁴⁴ W. DE BOOR, *Dzieje Apostolskie*, Komtal 1983, 320; por. M. WOLTER, *dz. cyt.*, 176.

⁴⁵ W. ECKEY, *dz. cyt.*, 206; por. H. KLEIN, *dz. cyt.*, 173.

⁴⁶ D.S. HUFFMAN, *Генеалогия*, w: *Иисус и Евангелия*, red. J.B. Green, S. McKnight, I.H. Marshall, Москва 2003, 128; por. J. ERNST, *dz. cyt.*, 108; A. KOWALCZYK, *art. cyt.*, 120.

kuszenie na pustyni (Łk 4,1-13). Z jednej strony genealogia nawiązuje do epifanii nad Jordanem próbując dać odpowiedź na pytanie: kim jest ten człowiek, którego Bóg nazywa swoim umiłowanym Synem (Łk 3,22), podczas gdy z drugiej strony rodowód Jezusa staniowi swego rodzaju uzupełnienie sceny chrztu, akcentując jeszcze raz prawdę o tym, że Jezus jest pełnoprawnym członkiem narodu wybranego⁴⁷. Zamieszczenie *genealogii Jezusa* bezpośrednio po Jego chrzcie pokazuje, że zanurzył się On w wody Jordanu razem z owymi 76 pokoleniami, które były przed Nim. Dzięki Jego posłuszeństwu wszystkie te pokolenia zostały na nowo przyprowadzone do Boga, stając się na nowo dziećmi Bożymi. Dodatkowo wskazuje na to porządek wstępujący genealogii. Nie wolno jednak zapominać o tym, że genealogia akcentuje bardziej Synostwo Boże Jezusa niż jego ludzkie pochodzenie⁴⁸. Jeśli chodzi o kontekst następujący (Łk 4,1-13), to umieszczenie sceny kuszenia Jezusa na pustyni bezpośrednio po genealogii zwraca uwagę na kongruencję zachodzącą pomiędzy wynikającym z genealogii pochodzeniem Jezusa, a słowami skierowanymi do Niego ze strony kusiciela: *Jeśli jesteś Synem Bożym* (Łk 4,3,9).

W związku z tym, że *genealogia Jezusa* (Łk 3,23-38) została poprowadzona aż do *Adama* – praojca ludzkości, rodzi się całkowicie uzasadnione pytanie: czy Łukasz korzystał z teologii *dwóch Adamów* obecnej w Listach Pawła (Rz 5,12-21, por. 1 Kor 15,21-24.45-49)? Jest to pytanie bardzo ważne odnośnie do teologii perykopy Łk 3,23-38 i wydaje się, że można dać na nie pozytywną odpowiedź. Przemawia za tym najpierw fakt, poświadczony wielokrotnie, że Łukasz był towarzyszem Pawła (Dz 16,10; 20,5-15; 27,1-28; Kol 4,14; 2 Tm 4,9), a następnie wielość wspólnych obydwu autorom terminów teologicznych, nieznanych jednocześnie pozostałym ewangelistom. Ta jedność teologiczna obejmuje – między innymi – tak ważne tematy jak: *uniwersalizm zbawienia, miłość Boga do grzeszników*⁴⁹.

Porządek wstępujący *genealogii Jezusa*, poprowadzonej aż do *Adama*, oprócz tego, że ukazuje pokrewieństwo Jezusa z pierwszym człowiekiem w porządku legalnym, to również pozwala założyć, że Łukasz przedstawia Chrystusa jako *drugiego Adama*, *Adama* doskonałego, alternatywnego w stosunku do *Adama* z pierwszych rozdziałów *Księgi Rodzaju*. Inspiracją dla tego rodzaju podejścia mogły być z pewnością wspomniane już bliskie relacje łączące Łukasza z Pawłem, w którego pismach występuje teologia *dwóch Adamów* (Rz 5,12-21; 1 Kor 15,21-22.45-49)⁵⁰. Między *Adamem* i *Chrystusem*, których historyczność Apostoł wyraźnie akcentuje, zachodzi bardzo ściśle powiązanie, polegające na tym, że każdy z nich stoi u początku pewnego okresu historii świata⁵¹.

⁴⁷ L.T. JOHNSON, *dz. cyt.*, 70; por. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według Św. Łukasza. Tłumaczenie, wstęp, komentarz*, Lublin 2005, 120.

⁴⁸ A. POPOVIĆ, *art. cyt.*, 47; por. M. WOLTER, *dz. cyt.*, 177.

⁴⁹ J. KUDASIEWICZ, "Święty Łukasz Ewangelista jako pisarz i teolog", w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 2, red. S. Łach, M. Filipiak, H. Langkammer, Lublin 1977, 198; por. J. JEREMIAS, "Αδάμ", w: *TWNT I*, Stuttgart 1933, 141.

⁵⁰ O. SCHILLING, "Adam", w: *Bibeltheologisches Wörterbuch*, red. J.B. von Bauer, t. 1, Graz³, 30; por. J. JEREMIAS, *art. cyt.*, 141.

⁵¹ E.C. BLACKMAN, "The Letter of Paul to the Romans", w: *The Interpreter's One-volume Commentary on the Bible*, *dz. cyt.*, 778.

Impulsem dla idei Jezusa jako *nowego Adama* były dla Pawła pierwsze rozdziały *Księgi Rodzaju*. Nie oznacza to jednak, że Apostoł cofając się do *Prehistorii biblijnej* i wydarzeń w Edenie, na pierwszym miejscu zajmuje się spekulacjami na temat preegzystencji. Zahaczenie o dzieje początku było konieczne w związku z tym, że zbawcze dzieło Chrystusa – *nowego Adama*, było ściśle związane z wydarzeniami z raju. W tym miejscu należałoby zapytać, czy *pierwszy Adam* pojmowany jest w znaczeniu kolektywnym (człowiek w znaczeniu: *ludzkłość*), czy jako jednostka (konkretny osobnik)? Z tekstu *Księgi Rodzaju* wynika, że chodzi o *Adama* w znaczeniu kolektywnym (Rdz 1,26-28). Termin *ἀδάμ* występuje tam bez rodzajnika i jest w relacji z czasownikiem w liczbie mnogiej (*niech panują*), co zostało potwierdzone w tłumaczeniu LXX. Zaimki wskazujące na ten wyraz również funkcjonują w liczbie mnogiej (*ich, im*)⁵². Czy w takim samym znaczeniu pojmował termin *Adam* Paweł?

Fragment Rz 5,12-21 bardziej przemawia za pojmowaniem terminu *Adam* jako jednostki. Autor wyraźnie mówi o tym, że *przez jednego człowieka przyszedł na świat grzech, a przez grzech śmierć* (Rz 5,12), natomiast lektura 1Kor 15,21-22 pozwala na przyjęcie tak jednej jak i drugiej możliwości. Z jednej strony brakuje tutaj liczebnika *jeden*, natomiast akcent – bardziej niż ma to miejsce w Rz 5,12-21 – spoczywa na wyrazie *człowiek*. Z drugiej jednak strony wiadomo, że tym człowiekiem był *Adam* jako jednostka⁵³. Wydaje się, że obydwie możliwości są tutaj do pogodzenia. Odczytując wypowiedzi Pawła wprost, dostrzega się konkretną postać *Adama* – pierwszego człowieka. Konkretniej postaci Jezusa odpowiada konkretna, pojedyncza postać *Adama*. Jednakże grzech *Adama* przeszedł na całą ludzkłość i sprowadził sobą śmierć również w znaczeniu uniwersalnym: *śmierć przeszła na wszystkich ludzi, gdyż wszyscy zgrzeszyli* (Rz 5,12). Jezus przyniósł zbawienie nie tylko *Adamowi*, ale wszystkim jego potomkom.

Pierwszy Adam stoi u początków życia na ziemi, ale jest on także inicjatorem grzechu, którego owocem w następstwie jest śmierć⁵⁴. Paweł zaznacza to bardzo wyraźnie: *Grzech przyszedł na świat przez jednego człowieka, a śmierć przyszła przez grzech* (Rz 5,12). Wzajemna zależność pomiędzy grzechem i śmiercią jest tutaj bardzo wyraźnie pokazana dzięki zastosowanej terminologii zwłaszcza w Rz 5,12-21. Występującemu kilkakrotnie terminowi *ἀμαρτία* (grzech) lub jego czasownikowej formie *ἀμαρτάνω* zazwyczaj towarzyszy termin *θάνατος* (Rz 5,12.13). To samo dotyczy terminu *παράπτωμα* (wykroczenie, przewinienie) (Rz 5,15.17). Zamiarem Apostoła Narodów było jednoznacznie ukazać odpowiedzialność *Adama* za taki stan rzeczy. Prześstępstwo grzechu jednego człowieka zawładnęło pod panowanie grzechu i śmierci całą ludzkłość. Bardzo wyraźnie został ukazany ścisły związek grzechu i śmierci. Śmierć jest formą i sposobem władzy, jaką posiada grzech⁵⁵.

Po upadku pierwszego człowieka grzech na drodze sukcesji przechodził z pokolenia na pokolenie. Autor *Księgi Rodzaju* podkreśla ten fakt, przekazując, że Adam zrodził syna

⁵² M. PETER, *Wykład Pisma Świętego Starego Testamentu*, Poznań 2005², 229; por. J.S. SYNOWIEC, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, Kraków 2001, 37; B. SCHALLER, "Aδάμ", w: EWNT 1, 65.

⁵³ J. CZERSKI, *Pierwszy List do Koryntian*, (Bibliotheca Biblica), Wrocław 2009, 687.

⁵⁴ B. SCHALLER, *art. cyt.*, 65.

⁵⁵ H. SCHLIER, *Der Römerbrief*, (HTKNT), Freiburg–Basel–Wien 2002, 160.

podobnego do niego, jako jego obraz (Rdz 5,3). Oznacza to, że syn *Adama*, a następnie wszyscy jego potomkowie odziedziczyli po swoim praojcu naturę skłoną do grzechu. Wzmianka ta wskazuje na dość charakterystyczną dla *Księgi Rodzaju* ideę o dziedziczeniu spuścizny moralnej po przodkach⁵⁶. Spuścizna ta dotyczyła także panowania na świecie śmierci, która później dla Pawła oznacza więcej niż tylko koniec fizycznego życia. Śmierć to także wydarzenie duchowe, wyrok za grzech nieposłuszeństwa względem Boga⁵⁷.

Wybawiciel został zapowiedziany przez Boga bezpośrednio po grzechu pierwszych rodziców. Potomstwo Ewy zetrze głowę węża, to znaczy Szatana (Rdz 3,15). W tym miejscu zachodzi jednak pytanie, w jakim znaczeniu należy rozumieć potomstwo Ewy? Na pierwszy rzut oka może chodzić o ludzkość jako taką, która będzie walczyć z Szatanem. Zwycięstwa, jakie potomkowie *Adama* będą odnosili nad Szatanem, jakkolwiek będą miały miejsce, to jednak ciągle będą jedynie częściowe, niepełne. Zwycięstwo ostateczne przypadnie jednemu potomkowi niewiasty, odkupicielowi, który wyzwoli ludzkość spod panowania grzechu. Oczywiście, należy mieć na uwadze, że dla autora *Księgi Rodzaju* postać Mesjasza mogła nie być jeszcze skonkretyzowana, gdyż idea zawarta w *Protoewangelii* przerastała zdolności poznawcze Jahwisty, pomimo iż zawarta jest w terminach przez niego użytych⁵⁸.

Na przestrzeni historii zbawienia można dopatrzeć się wielu dziedziców obietnicy *Protoewangelii*. Z biegiem czasu ich krąg coraz bardziej zacieśnia się i konkretyzuje; w *Protoewangelii* chodzi o nasienie niewiasty (Rdz 3,15), obietnica dana *Abrahamowi* wskazuje na lud izraelski, błogosławieństwo *Jakuba* na plemię *Judy*, aż wreszcie w przymierzu Boga z *Dawidem* obietnica zamyka się już w jednej konkretnej rodzinie. Finał tej konkretyzacji nastąpił dopiero w Nowym Testamencie. Nasieniem obdarowanym obietnicą jest Jezus Chrystus, syn *Dawida*, *Abrahama*, *Adama syna Bożego* (por. Łk 3,23-38)⁵⁹. Etap dziejów ludzkości, u początku którego stoi *Adam* – pierwszy człowiek, kończy się z chwilą przyjścia na świat Jezusa Chrystusa. Zapoczątkował On nowy okres historii, w który wprowadzi tych wszystkich, którzy tak samo jak *Adam* opانونani przez grzech i śmierć, nie byli w stanie wyzwolić się o własnych siłach⁶⁰. To, czego potomkowie *Adama* nie byli w stanie osiągnąć dokonał Jezus Chrystus. Mają w tym udział wszyscy związani z Nim przez wiarę.

Paweł jako pierwszy stawia tezę o uniwersalnym oddziaływaniu grzechu *Adama* na ludzkość. Nie stara się tłumaczyć słabości ludzkiej, co najwyżej czyni wzmiankę o jej dziedzicznym charakterze, skupia się natomiast na związku przyczynowym pomiędzy wykroczeniem pierwszego człowieka i grzesznym stanem wszystkich ludzi bez wyjątku⁶¹. Śmierć stała się właściwością rodzaju ludzkiego, będąc dziedzictwem biologicz-

⁵⁶ B.S. CHILDS, "Adam", w: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, dz. cyt., t. 1, 44.

⁵⁷ E.C. BLACKMAN, dz. cyt., 779; por. K. ROMANIUK, *List do Rzymian. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, (PŚNT VI/1), Poznań – Warszawa 1978, 137.

⁵⁸ T. BRZEGOWY, *Pięcioksiąg Mojżesza. Wprowadzenie i egzegeza Księgi Rodzaju 1-11*, Tarnów 1997, 187; por. TENŻE, "W dwadzieścia lat po komentarzu ks. St. Łacha do *Protoewangelii*", *RBL* 37(1984), 29.

⁵⁹ T. BRZEGOWY, *Pięcioksiąg Mojżesza*, dz. cyt., 189.

⁶⁰ B. SCHALLER, *art. cyt.*, 66.

⁶¹ H. SCHLIER, dz. cyt., 160; por. J.A. FITZMYER, "List do Rzymian", w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, dz. cyt., 1285.

nym każdego człowieka, co teologia nazwała grzechem pierworodnym. Należy jednak bronić się przed sprowadzaniem grzechu pierworodnego jedynie do grzechu zbiorowego, na który składałyby się czy to ogół grzechów ludzi wszystkich czasów, czy to grzeszny stan ludzkości, czy wreszcie grzechy osobiste człowieka. Nawet jeśli grzechy uczynkowe poszczególnych ludzi stanowią przyczynę śmierci, to jednak u początku każdego grzechu zawsze będzie stał upadek *Adama*, który tak czy inaczej będzie ostateczną przyczyną zła i śmierci⁶². W związku z tym ludzkość, której reprezentatywną figurą jest *Adam*, zniewolona grzechem ciągnącym ją ku śmierci, nie była w stanie sama z siebie osiągnąć usprawiedliwienia. Potrzebny był ktoś posiadający moc nad grzechem i śmiercią, ktoś, kto dałby początek nowemu, wolnemu życiu.

Adam z *Księgi Rodzaju* jest typem Chrystusa – *drugiego Adama* (1 Kor 15,45), typem antytypycznym. Destrukcyjnemu postępowaniu *Adama*, Chrystus przeciwstawia dar nowego życia. Przychodzi On z zamiarem naprawienia błędu pierwszego człowieka. Zasadniczo podobieństwo między tymi dwoma postaciami jest bardzo małe. Nawiązując do *pierwszego Adama*, Paweł pragnął zaakcentować różnicę między nim a Chrystusem, aby wykluczyć grzeszną kondycję w przypadku Jezusa⁶³. Charakteryzuje pierwszego *Adama* jako istotę żyjącą, z ziemi, człowieka z prochu, gdy tymczasem Chrystus – *drugi Adam* jest dającym życie duchowe, człowiekiem z nieba (1 Kor 15,45-49)⁶⁴. Zastosowanie tego typu antytez uwypukla prawdę o tym, że *Adam* i Chrystus będący przedstawicielami dwóch odrębnych kategorii ludzi – *jaki ziemski, tacy i ziemscy, a jaki niebieski, tacy i niebiescy* (1 Kor 15,48) – jednocześnie stają się prekursorami dwóch różnych etapów w religijnych dziejach ludzkości. *Adam* dał początek ziemskiemu życiu człowieka, ale też zainicjował grzech na ziemi, a w konsekwencji również śmierć. Chrystus natomiast wyzwala z niewoli grzechu i śmierci obdarowując nowym życiem wiecznym⁶⁵.

Jak wykroczenie *Adama* posiadało wpływ na całą ludzkość, obciążając ją grzechem i śmiercią, tak również Chrystus – *nowy Adam* ogarnie swoim oddziaływaniem wszystkich ludzi przynosząc im życie wieczne. *Adam* i Chrystus są „głowami” starej i nowej ludzkości. Człowiek poprzez złączenie się w organiczną całość z „głową” uczestniczy w życiu albo w śmierci: *Jak w Adamie wszyscy umierają, tak również w Chrystusie będą wszyscy ożywieni* (1 Kor 15,22). W przeciwieństwie do *Adama*, który zgrzeszył przez nieposłuszeństwo, Jezus Chrystus okazał się posłuszny aż do końca, aż do ofiary krzyżowej przynoszącej ludziom usprawiedliwienie⁶⁶. Posługując się typologią dwóch *Adamów* Apostoł Paweł bardziej niż historię *Adama* akcentuje Osobę i posłannictwo Jezusa Chrystusa. Przynosi On nadmiar łaski w stosunku do tego, co uczynił *Adam* i tym sposobem staje się protoplastą nowej ludzkości⁶⁷.

⁶² K. ROMANIUK, *dz. cyt.*, 139.

⁶³ J.A. FITZMYER, *List do Rzymian*, 1285; por. O. SCHILLING, *dz. cyt.*, 31.

⁶⁴ B.S. CHILDS, *art. cyt.*, 44.

⁶⁵ J. SZLAGA, "Chrystus jako nowy Adam w Listach Pawła", RTK 22(1975) nr 1, 86.

⁶⁶ J.L. PRICE, *The First Letter to the Corinthians*, w: *The Interpreter's One-volume Commentary on the Bible*, *dz. cyt.*, 811; por. H. LANGKAMMER, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 2, Wrocław 1984, 128.

⁶⁷ M. JOIN-LAMBERT, X. LÉON-DUFOUR, "Adam", w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, Poznań 1994⁴, 642; por. J. SZLAGA, "Chrystus jako nowy Adam", *art. cyt.*, 96; B. SCHALLER, *art. cyt.*, 66.

Mówiąc o posłuszeństwie Jezusa (Rz 5,19), Paweł akcentuje wysoką jakość tego co uczynił Chrystus w stosunku do uczynku *Adama*. Apostoł chce tym samym powiedzieć, że Chrystus – *drugi Adam* dzięki zjednoczeniu z Bogiem, wyrażającym się w doskonałym posłuszeństwie, posiada większą moc oddziaływania na ludzkość. Łaska Boga i Jego miłosierdzie są nieskończenie większe niż cała potęga grzechu. Owocem tej łaski jest nie znana do tego czasu, stworzona przez Chrystusa nadprzyrodzona więź dająca człowiekowi możliwość wejścia w zupełnie odnowioną synowską relację z Bogiem Ojcem⁶⁸.

Podsumowując wnioski dotyczące typologii Adam – Chrystus, trzeba zwrócić uwagę na istnienie dwóch okresów historii zbawienia. Etap pierwszy zdominowany przez grzech i śmierć zapoczątkował *Adam*. U początku drugiego etapu stoi Chrystus – *drugi/nowy Adam* przynoszący ludziom nowe życie. W przekazanej *genealogii Jezusa* Łukasz, z jednej strony, łączy Jezusa z *Adamem* i z całą ludzkością, z drugiej natomiast strony łączy także *Adama* i ludzkość z Bogiem na nowej drodze poprzez Jezusa, dzięki Jego niezwykłemu pochodzeniu (Łk 1,35) i doskonałemu posłuszeństwu (Łk 4,1-13).

Genealogia Jezusa poprowadzona w Ewangelii Łukasza aż do *Adama*, ojca ludzkości wskazuje na to, że dzieło Mesjasza będzie ogarniało swoim zasięgiem wszystkich ludzi. Nie chodzi więc już tylko o Izraela - naród Starego Przymierza. Jezus Chrystus nie jest tylko żydowskim Mesjaszem, synem *Abrahama* i *Dawida*. Naprawiając to, co zepsuł *Adam* zbawia wszystkich ludzi, jest ich wspólną własnością⁶⁹. Odtąd pochodzenie straciło już swoje dotychczasowe znaczenie. Do rodziny Jezusa należeć będą zarówno mężczyźni jak i kobiety, bogaci na równi z biednymi. W czasach Nowego Przymierza pokrewieństwo rodowe czy nacjonalne z Jezusem ustąpi przed pokrewieństwem będącym darem Ducha Świętego⁷⁰.

IDENTITY AND MISSION OF JESUS: SON OF ADAM, SON OF GOD

THE PHENOMENON AND THEOLOGICAL MEANING OF GENEALOGY LK 3,23-38

Summary

The article is dedicated to the genealogy of the Jesus in Luke's Gospel (Lk 3:23-38), observing many of conventions of biblical genealogies, however has a lot of authentic stamps. He is differing markedly from origins of the Jesus in Matthew's Gospel (Mt 1:1-17). Very much a structure of analyzed genealogy, being characterized by an extraordinary symmetric construction constitutes the interesting issue. The issue taken in the article of sources which Luke used at constructing genealogy is also discovering a wide range of hypotheses and speculations. The separate subject constitutes the theological message of genealogy. Main theological subject resulting from genealogy (Lk 3:23-38) it is a universalism of the salvation which to world brought the Jesus Christ - second/new Adam.

⁶⁸ J.A. FITZMYER, *List do Rzymian*, 1285; por. K. ROMANIUK, *dz. cyt.*, 140n; B.S. CHILDS, *art. cyt.*, 44; J. JEREMIAS, *art. cyt.*, 141.

⁶⁹ R.E. BROWN, *art. cyt.*, 354; por. W. BAIRD, *dz. cyt.*, 679.

⁷⁰ R.J. KARRIS, *dz. cyt.*, 1053; por. O. SCHILLING, *dz. cyt.*, 32.